

Tanums härad.

Innefattande pastoratet af samma namn eller socknarne *Tanum* och *Lur*, gränsar detta härad i norr till Vette, i öster till Bullarens och i söder till Qville härad, samt i vester till hafvet. Uti de äldsta permbref kallas det *Tanheim*, *Taneim* och *Tannim* ¹⁾. Häradet förer i sigillet ett nät med trenne fiskar. Tanums och Bullarens härad, förenade till ett tingslag, hafva haft deras tingsställe på Hede i Tanums socken; men nu har det sednare häradet låtit uppföra eget tingshus vid Östad. Häradets östra gräns går uti det höga och breda *Gerumsfjellet*, såsom den *vestra* fjellryggen här benämnes, hvars utplattade rygg liknar en ödlig ljunghed, afbruten af uppstigande klippor. Trakten, ehuru bergig, förekommer likväl för öfrigt mera öppen än Bohuslän i allmänhet, emedan man här, med undantag af sjelfva stranden, saknar dessa isolerade tvärstupande klippor, som möta en öfverallt annorstädes i länet; bergen äro här mera sammanhängande och mera sluttande. Dalarne, således mindre djupa och trånga, antaga karakteren af slätter; af dem utmärker sig, såväl för storlek som bördighet, *Tanums Slätt*, hvilken, med ungefär 1 2 mils längd och betydlig bredd, sträcker sig ifrån gränsen vid Qville fram mot Tanums kyrka. Vester utmed denna slätt, ifrån hvilken den skiljes genom en bergås, går en annan mindre bred dalsträckning, *Bergsbygden* kallad, och vid Tanums kyrka öppnar sig ännu en dylik, begränsad af ljungvuxna bergssluttningar. Stora ljungmoar förekomma flerstädes, och landsvägen emellan gästgivaregårdarne Hede och Skalleröd går till större delen öfver sådana. I allmänhet är Tanum en ful ort och har mycken likhet med vissa trakter af Halland. Med undantag af den nordligaste delen eller Lurs socken, som är skogvuxen, är pastoratet kalt.

¹⁾ Uppgiften i förra uppl. att häradet fått namn från gården Tannam, som troddes ursprungligen hetat Thegnheim, en fri mans bostad, står ej väl tillsammans med Munchs uppgift att den skulle förr hetat Tunhamarr, hvilket förutsätter en helt annan derivation.

De största af de vikar, dem hafvet bildar på kusten, äro den milslånga *Sannäsfjorden* och *Tannamsfjord*, samt *Isvikskile*, emellan hvilka ligga tvenne större halföar, *Tanumsnäs* och den vackra skogvuxna *Raftötången*, båda bildade af ansenliga, i hafvet utskjutande bergsryggar, hvilkas riktning åt nordvest gifver nämnda vikar en annan sträckning än länets öfriga. Mynningen af dessa vikar kallas *Hafstenssund*, och förekommer ofta under samma namn uti de gamla sagorna. En betydlig skärgård sträcker sig utanför Tanums kust. De största och bebodda öarne äro: *Resö*, *Galtö*, *Lindö* eller *Kalfö*, *Pinnö*, *Otterö* och *Musö* m. fl. Några af dem äro trädbevuxna och vackra. Högsta berg äro i Lurs socken *Amundshatt*, samt i Tanums, *Skuggebergen* och *Hafstensberget* m. fl. Stenarten uti bergsträckningen norr om Tanums kyrka är, på en sträcka af omkring $\frac{3}{4}$ mil, en rödgul, finkornig granit, uti hvilken man ofta träffar hvita kvartskrystaller. På gården Hala uti Tanums socken har man trott sig finna kopparmalm. På gränsen emellan Bullaren ligga ett par insjöar. De vattendrag, som här förekomma, *Hogarsån* och *Andråselven*, äro obetydliga. Mineralkällor finnas på Prestegårdens ägor, vid Forsumtorp och på Hvitlyckes eller Vesterbys mark. Torfmossarne äro många, men små, och redan så anlitade, att af dem föga eller intet återstår.

Uti hyfsning äga inbyggarna i Tanums socken företrädet framför dem i Lur. I allmänhet röjer sig hos mängden en ovanlig hurtighet, flit och välvillighet, men äfven stolthet och själfrådighet, samt böjelse för lyx. I det yttre visar Tanum en förmögenhet, som verkligen icke finnes.

Äldre namn på gårdar i Lúdrs och Túnheims socknar: Galtey (Galtö), Vellir (Valle), Haugrinn i Valagrend (Hogar), Kill (Kil), Arnaruð (Anneröd), Smárisa (Smáris), Lúðrseng (Lursäng), Thorp i Asgrend (Torp), Thorunnaruð (Tåraneröd), Thórmodsrúð (Törmoseröd), Eilifsrúð (Elofsröd), Sveinsrúð (Svensröd), Gislaruð (Gisleröd), Sigurðarbuðir (Siverbo), Krakunes (Kragenäs), Búðir (Buar), Löngukjörri (Långekärr), Thorisrúð (Torseröd), Túnhamarr (Tannam), Thufan eller Thufathorp (Tofvan), Mjólkaruð (Mjölkeröd), Skyrbuðir (Skörbo), Görn (Gårn eller Gården), Hallini (Hallind), Sólbrekka (Solbräcke), Hvituvellir (Hvitevall), Ulfaskeið (Ulfveskee), Saurtunga (Surtung), Heiðr i Vistadal (Heden), Uppini (Ödebön), Forsheimr (Forsum), Hugheimr (Höghem), Svandalir (Svandal), Ruangstungur i Hringsgrend (Rungstång), Bru

(Bro), Hveitilykkia (Hvitlycke), Thegnabýr (Tegneby), Elmikjörr (Ulmekärr), Helgaruð (Helgeröd), Gasey (Gåsö), Otreý (Otterö), Lykkia (Lycke), Uxathorp (Oxtorp).

I konung Sverres saga nämnes tvenne gårdar här i socknen, Sónaborgir och Múgavellir; hvilka som dermed menas är ännu ej utredt. Det sednare namnet kan nog vara en oriktig läsart af Hvituvellir.

Tanums socken

äger, på en jordvidd af 46,240 tunnland, 138 $\frac{1}{8}$ hemman, förmedlade ifrån 184 $\frac{3}{8}$. Deribland äro 52 $\frac{3}{8}$ krono, och endast 1 $\frac{3}{4}$ frälse, hvaraf $\frac{1}{4}$ *Kämperöd* är gymnasiihemman. Folknummern år 1840 var 5,416, och hade på 35 år ökat sig med 1,623 själar; nu har den stigit till 7,270. Socknens största olägenhet är brist på bränsle; mången måste till detta ändamål begagna backtorf. Skog finnes endast på näset emellan Tannams- och Sannäsfjordarne, tillhörig gårdarne Mjölkeröd och *Kletta*, samt några obetydliga parkar uti socknens sydöstra del eller den s. k. *Svandalsfjordingen*. En annan olägenhet är brist på qvarnar; i torra somrar måste mälden med stort besvär föras till aflägsse liggande socknar ¹⁾. Jordmånen är allmännast lera, blandad med mylla, sand på öarna samt sand och mojord på fjellhemmanen, äfvensom här och der på höjderna. Bergsbygd-dalen äger en mera styf jordmån. Tillgången på skalmergel är betydlig, isynnerhet på gårdarne *Skärbo*, *Kärra* och *Nedra Säm*, dock störst på förstnämnde; och är Tanum nästan den enda ort i länet, der denna oskattbara artikel mera allmänt användes på jordbruket. Hufvudnäringen är åkerbruk, och denna sockens allmoge kan anses hafva i denna näringsgren ett stort steg framför den öfriga i länet, hvarföre han isynnerhet har att tacka framl. prosten, doktor G. Brunius, som genom sitt exempel här införde ett förbättradt åkerbruksskick. Af artificiell äng börjar bonden här allmänt begagna sig. Ängen är likväl ännu för liten, och betesmarkerna för knappa. Medelutsädet på hemman är några och trettio tunnor. Hufvudsädet är hafre. — Af fiske idkas hufvudsakligen vaddrägt af makrill och sill ²⁾. Ostronfiske idkas väl,

¹⁾ Blott en väderqvarn finnes i socknen, nemligen vid Greby.

²⁾ Af första makrillfångsten om året plägar här skattas åt alla till socknen hörande embets- och tjänstemän, så att pastor får 25 makrillar, kapellanen 15,

men icke särdeles. I Sannäs fjorden finnas annars de s. k. *profoss-ostronen*, hvilka i godhet öfverträffa alla andra vid rikets kust. Några egentliga fisklägen finnas här icke.

En annan binäring, hvilken man ej bort vänta sig finna uti det skoglösa Tanum, är tegelbränning. Här finnas icke mindre än 16 tegelbruk, till hvilka bränslat hämtas ifrån Näsinge och Nafverstads pastorater, samt Lurs socken. Teglet anses godt och afsättes med fördel i skånska och halländska städerna. Mycket sjöfolk är här boende.

Vid stranden, på gården Grebys mark, ligger den starkt bebyggda handelsplatsen *Grebbe stad* ¹⁾ (rättare Grebystad), som med kringliggande ort drifver en betydlig handel. Den äger ett större antal fartyg, och de flesta af invånarne äro sjöfarande. Stället har nu blifvit en mycket besökt badort.

Anmärkningsvärdare boställen äro:

Prestgården, 2 mantal, är ett det yppersta ecklesiastika hemman i stiftet, hvilket den blifvit genom framl. doktor G. Brunii verksamhet. Årliga utsädet är omkring 10 tunnor höst- och 100 tunnor vårsäd. Jordmånen är bördig, och ängen lemnar en afkastning af 2 à 300 lass hö. På ägorne finnas 7 torp och en husbehofsquarn, men ingen skog, utom några fredade lunder på inägorna. Åbyggnaderna äro gamla. Prestgården afbrändes 1676 uti Gyldenlöwsfejden, och blef förstörd äfven 1711 af Löwendahls trupper. Stället äger historisk märkvärdighet, såsom skådeplats för holsteinska ministern baron Görtz's fångslande 1718. Carl XII:s lik hvilade här en natt.

Kapellansbolet *Lilla Ulfvesked* 1/2, förmedl. från 1 mantal, har åker för 15 à 20 tunnors utsäde, föder 3 hästar och 10 nötkreatur, samt äger 2 torp. Åbyggnaden är dålig.

Kragenäs, 1 mantal, häradshöfdingeboställe ²⁾, har åker ungefär som sistnämnda, men bättre äng, god betesmark, vacker

adjunkten (om han är gift) 10, länsmanen 15, klockaren 10, kyrkostöten och kronorättaren hvardera 5 o. s. v.

¹⁾ I dagligt tal kallas den Grebestö.

²⁾ Häradshöfdingar i domsagan hafva varit: *Gustaf Foster*, 1675; *Anders Bergersson*, 1699; *Gudmund Norberg*, 1721; *Torger Bruhn*, 1723; *Peter Östling*, 1733—1746; *Birger Larsson Hvasser*, 1766; *M. G. Dankvardt*, 1772; *Arvid Jakob Unger*, död 1835; *Johan Båth* och sedan 1857 *Lars Norin*, f. d. politieborgmästare i Göteborg, R. N. O.

åbyggnad med ett naturskönt läge, god skogstillgång, samt några torp.

Kärra, länsmansboställe, 1 m:tal, har åker till omk. 45 t:rs utsäde, och äng i förhållande dertill, samt flera dagsverkstorp.

De förnämsta af militiæhemmanen äro: 1 m:tal *Klefva*, kaptenboställe, af ungefär lika godhet med 1 m:tal *Tretteland*, f. d. löjtnantsboställe, hvilket har 130 tunnlands inägor, hvarpå utsås omkring 50 tunnor, och höstas 150 lass hö. Dagsverkstörpen äro 6, och på ägorna finnes en skattlagd mjölqvarn med 1 par stenar.

Pastors mensalhemman äro: $1\frac{3}{4}$ m:tal *Arndal* och $1\frac{1}{4}$ m:tal *Sör Edsvik*, hvilka innehafvas af bönder emot lifstidsstädja och årlig landskyld.

Ansenligare enskilda gårdar äro: *Mjölkeröd*, 1 m:tal kronoskatte, bebygdt med ett tvåvånings karaktershus af tegel; utsädet 60 tunnor i bördigaste jordmån och höskörden i medelmåttiga år 300 skepp. 10 hästar och 50 nötkreatur vinterfödas. Till egendomen hör en ganska ansenlig skog af 700 tunnlands vidd, en präktig trädgård af 4 tunnland, anlagd af framl. doktorinnan M. Brunius, ett tegelbruk, ypperligt ostronfiske. 7 torp, på 5 af hvilka hålles häst. Egendomen har en skön belägenhet vid roten af det skogvuxna näs, som utskjuter emellan Tannams och San-näsfjorden.

Skärbo, 1 m:tal kronoskatte, är väl bebygdt och äger en vacker trädgård; utsädet är 35 tunnor i bördig jordmån, och höskörden 170 lass. Gården är skoglös, men en af egarne, löjtn. Gomer Svahn, har gjort betydliga skogsplanteringar; här byggdes det första tröskverk i orten 1839. Hit höra ock tvenne tegelbruk, hvilka anses tillverka det bästa tegel i Bohuslän.

Tanums kyrka, af gråsten, belägen vid stora landsvägen, är den ansenligaste landskyrka i länet. Hon blef färdig 1829, sedan byggnadsarbetet varat i flera år, med en, i anseende till den oskicklighet och villervalla, hvarmed det verkställdes, otrolig kostnad, som bragte mången i socknen på obestånd. Hon består af ett aflångt fyrkantigt skepp, 60 alnar långt och 29 d:o bredt, med ett torn i vester och en fyrkantig sakristia i öster. På hvarje långsida äro fyra fönster och en ingång, försedd med ett slags portal. Hufvudingången är genom tornet och utvändigt prydd med en portal, bildad af två oformliga kolonner, som stödjä en

låg fronton. Kyrkan äger trähvalf och är tegelbetäckt, utom tornet, hvars tak och lyktformiga betäckning äro kopparbeklädda. Idén af denna byggnad har blifvit strängt klandrad af en af rikets förste arkitekter ¹⁾. Det torde likväl böra anmärkas, att de kyrkor, som uppföras i Bohuslän, icke alltid byggas i öfverensstämmelse med för dem fastställd ritning, utan sedan denna proforma är anskaffad, ändras den efter hvarje bondes smak, som fått plats i byggnadskomitén, och deruti ligger närmaste orsaken till, att dylika byggnader blifva så smaklösa.

Kyrkans innanrede saknar all märkvärdighet, utom det, att här finnes en god 16-stämmig orgel, förfärdigad af de skicklige och flitige bröderna *Söderting* i Göteborg. Uti tornet hänga två större ringklockor, lika nya med kyrkan.

På gästgifvaregården Hede äro tingsbyggnaderna för Tanums härad uppförda.

Fornlemningar ifrån särskilda perioder af hednatiden träffas i Tanum till en otrolik myckenhet. Främst af alla äro de förtjenta af uppmärksamhet, som stå i sammanhang med den gängse traditionen (anförd i föregående sid. 31) om skottarnes landstigning, strid och nederlag här. Denna folksägens sanning kan icke bestridas; men om dessa fornlemningar verkligen tillhöra den händelse, som omtalar denna, blir svårare att bevisa; dock strider intet emot antagandet häraf.

Enligt sagan skola skottarne under återtåget ifrån Bullaren lidit ett så allvarligt nederlag vid Tanums kyrka, att den förblifvande bäcken deraf fått namnet *Blodbäck*. Man ser deromkring, på moarne, lemningar efter en hop mer och mindre förstörda ättekullar, särdeles på *Vesterbys* ägor ²⁾. De som undkommo nederlaget, flydde öfver Prestgårdens och Kärras ägor till Greby. Der nämnda gårdars ägor sammanstöta, uti ett bergpass vid den s. k. *Prestmyren*, är ett dyrhus, bildadt af en, på 3 resta hällar hvilande, öfverliggare, af omkring 4 alnars längd, och något öfver

¹⁾ C. G. Brunius. Resa igen. Bohusl. m. m. pag. 92.

²⁾ I en af de minsta bland dessa grifter gjordes för några tiotal af år sedan ett besynnerligt fynd af en mängd askfyllda lerurnor, icke större än vinglas, och täckta med små genomborrade lock, äfven af bränd lera. En dylik liten urna har förf:n funnit äfven på Tjörn, och lemnat en teckning af den uti 3:dje häftet af Runa. Det förtjenar uppmärksamhet, att nästan alla de urnlock af lera, som finnas i grafhöggar, äro försedda med hål.

3 d:o bredd. Södra gafveln felar. Bredvid synas några grafkullar och 3 mindre bautastenar. Stenvården kallas af folket *Valbrets graf*, till minne af den ene skottske härföraren, som här skall hafva stupat och blifvit begrafven; och dess beskaffenhet motsäger på intet vis en sådan sägen, emedan dyrhusen, utan undantag, äro grifter. Ifrån detta ställe föra spridda, enstaka graflemningar till den märkvärdiga och af flere fornforskare beskrifna valplatsen vid *Greby* ¹⁾, hvilken gård skall af härvarande ålderdomsminnen fått sitt namn (*Grafby*). På en liten ljungmo, som här utbreder sig emellan kala bergshöjder, ligga sammanträngda och utan ordning 73 runda och 44 aflånga grafhögar. De förra, hvaraf ingen är särdeles stor, äro för det mesta försedda med vackra fotkedjor. 27 af dem hafva i sin midt en upprest häll, af ifrån 7 till 2 1/2 alnars höjd; men af dessa stenar äro nu öfver hälften omkullfallna, och tydligt synes att antalet af dem fordom varit mycket större. Skeppshögarne deremot sakna till största delen vårdprydnader. De forskare, som hittills hafva beskrifvit detta ställe, hafva förbisett en anmärkningsvärd sak, nemligen, att i norr på denna valplats stå tvenne breda stenar, den ene 4, den andra 3 1/2 alnar hög, uppresta i rät linea med hvarandra, och med en distans af 5 1/2 alnar emellan deras inre kanter. På ömse sidor om dem, vid yttre kanten, ser man en liggande sten, som sannolikt varit upprätt; men på mellanrummet emellan de stående hällarne äro tvenne vackra, släta stenar med omsorg lagda utmed hvarandra. Båda äro 4 alnar långa, och 2 1/4 dito breda, och på den ena af dem är uthuggen en cirkelfigur af 2 1/2 alnars diameter. Betydelsen af denna och af hela sistnämnda stensättning blir svårt till och med att gissa, såvida vi ej vilja följa en del fornforskares exempel uti att förklara alla ålderdomslemningar, hvilkas bestämmelse man ej kan få reda på, — för offerställen. Högarne vid *Greby skola*, enligt sagan, förvara askan af de flyktande skottarne, som här ledo sitt sista och grundligaste nederlag. Längre ned mot stranden, vid *Grebbe stad*, står ett par uppresta stenar, äfven till minne af här fallna främlingar, och norrut härifrån, på *Kuseröds* utmark, kallas två treuddiga

¹⁾ Denna valplats finnes på två ställen aftecknad uti Nord. Fornlemnin. af Liljegren och Brunius. Valbrets graf står uti Thams Götiska Monumenter, liksom ock Kusens graf. Ingen af dessa teckningar är säker.

stensättningar *Kusens graf*, efter den skottske höfdingen *Kuse*, som der blifvit nedhuggen ¹⁾. Dessa treuddar, af hvilka den ene håller 32 alnar i rät linea emellan ändarne af de ovanligt smala armarne, och den andra 28 dito, äga i midten en liten rund upphöjning, uti hvilken mau funnit urnor med brända ben. Den störste af dessa fotanglar har vid hvardera armens ända en uppresta sten. Dylika treuddar finnas, men högst sparsamt, i Bohuslän, Halland och Småland; uti flera af dem har man hittat ben och aska, och deras bestämmelse, som grifter, bör således ej dragas i tvifvelsmål.

Emellan Tanums prestgård och *Hede* gästgifvaregård, samt längs den bergås, som ifrån den sistnämnda leder emot *Ulfvesked*, hafva legat öfver 100 högar, af hvilka likväl de fleste äro förstörde. Man har uti dem funnit stora, men trångbalsade urnor, försedda med 2 öron, och i dem förvarade brända ben, stenamuleter och bronznålar. Äfven träffas här urnor, nedsatta i sjelfva sandbacken, hvilka troligen förvarat de ringares ben, som ej aktats värdiga att få «hög» och «vård»; ty förr, som nu, var den ringe obemärkt, äfven sedan döden jemnat förhållandet emellan honom och den förnäme. På denna ås träffas de fyra största ättehögar i orten, liggande på *Rylands* mark. De äga en omkrets af 125 till 100 steg, men äro skadade genom sandtägt. Bredvid dem ligger, uti en af 8 stenar bildad rund krets, en kullfallen häll af öfver 3 alnars längd, samt en mindre dylik. På samma ås träffas ock några mindre uppresta stenar, och i södra slutningen en inhuggen vacker skeppsfigur.

Omkring en fjerdedels mil härifrån åt norr, på en höjd å *Rylands* ägor, finnas 21 grafhögar, ibland hvilka höja sig två resliga stenvårdar. Stället, vid hvilket är fästad sägen om en drabbing, kallas ömsom *Slosshögarne* och *Lösshögarne* (Hlödvershögar²⁾). På de moar, som ifrån gården *Wal* gå åt *Håkeby*, räknar man på båda sidor om landsvägen 11 griftrör, som likväl icke äro hållkiströr, några jordhögar, en domring och mindre uppresta stenar. Till höger härom på en ljungmo stå 7 spridda bauta-stenar. På *Håkebys* och *Håkebytorps* ägor finnas, utom min-

¹⁾ *Kuse* är ett, nästan öfver hela Sverige förekommande, provinsord, som har många betydelse, deribland: en myndig person, husboude, den segrande af två, m. fl. Att stället kallas *Kusens graf* och ej *Kuses graf*, tyckes ytterligare bestyrka att det helt enkelt skall betyda «höfdingens graf».

dre stenvårdar och små grafkullar, samt mindre innehållsrika hållristningar, 16 i sjelfva gårdet liggande ättekullar. Uti en af dessa, som var 13 alnar i tvärmått och 3 dito hög, fanns i midten en jordfast sten, öfver hvilken var utbredd ett kollager, deri man hittade en förrostad svärds klinga af jern, med fästekors af bronz, en bredbladig jernyx och en skära af jern, uti hvars tånge qvarsuto naglar, som visade att den varit försedd med skaft. I närheten af dessa högar finnes en rund, kretsformig stensättning, 7 steg lång. I norr och söder af denna skeppsform stå två breda, men icke höga stenar, och ett par dylika uti hvarje sida. En allmän sägen är, att en konung, som bott och aflidit på Håkeby, här fått sin lägerstad, och denna sägen påminner om Sturlesons uppgift, att den väusälle norske konungen *Olof Haraldsson Kyrre* dog på sin gård *Haukabö* i Viken (1093), hvilken gård otvifvelaktigt är nuvarande Håkeby. Olof blef likväl begravven i Trondhjem, och sagan gör således, hvad sjelfva grafstället vidkommer, ett misstag; men detta är ursäktligt, emedan alla folksägner gerna söka sig ett stöd vid någon fornlemning — huru främmande för dem denna än må vara — hvilket ock är ett nödvändigt vilkor för dess bevarande; när fornlemningen förstöres, dör traditionen, såsom, enligt sagan, Dryaden när trädet falles.

På de nordligt ifrån detta ställe liggande moarne äro lemningar efter flera kretsar, hvilkas raudstenar blott till en viss del kvarstå. Af den myckenhet bautastenar, här funnits, stå endast 10 kvar, af hvilka den störste är 2 3/4 alnar hög ¹⁾. Vid *Knäm* äro ock dylika, samt många mest förstörda högar. Såsom det märkvärdigaste af dervarande ålderdomsminnen, utvisas *Källestenen*, en kubformig sten af en alns höjd, vid hvilken en profetia om Knäms öde lærer vara fästad. På *Bredfjellsmoar*, öster om nämnda gård, äfvensom på *Ramnegårdsmon* stå stenar och högar; der ses ock en 25 alnar lång stengrund, troligen en lemning efter det slags aflånga griftrör, som någongång förekomma. Ifrån gården *Tannam* går en hög sandås ned mot landsvägen; på dess rygg äro 15 stenar satta uti en rad; den största af dem är 2 1 2 alnar, och en del föga högre än jordytan ²⁾. Ursprungligen har här funnits flera, som blifvit bortförda. De kallas af

¹⁾ Aftecknade i Nord. Fornl. af Liljegren och Brunius, h. 3.

²⁾ Dylika stenrader stå vid Stenehed i Svarteborg och vid Vrångstad i Bottna socken.

allmogen *Tannams kämpastenar*, och utmed dem träffas några mindre stenar, en jordhög och en cirkelform ¹⁾). På nämnda bys utmark, *Timmerhults moar*, skall finnas en stor samling af mindre skeppshögar, och vid torpet *Ekehogen*, vid landsvägen, är en dylik af stora runda ättehögar. Uti en af dessa hittades 1816, uti en 3 1/2 alnar lång och 1 dito bred hällkista, en jernyxa, ett genomborradt blylod och en jernskena. Man har äfven vid gräfningar uti dem funnit hufvudskallar och obrända lik, men dessa äro säkert ditkomna år 1719, då, enligt en anteckning i kyrkoboken, hoptals af det från Norge retirerande krigsfolket här omkommo och blefvo, för bristande utrymme i kyrkogården, nedmyllade utmed laudsvägen. På ägoskillnaden emellan Tannam och Knäm är en liten hög, som säges förvara askan af en konung. Söder om Tanums kyrka på *Hoghems* moar träffas många förstörda högar och griftrör. Uti det största, *Falkonröset* kalladt, som håller 125 alnar i omkrets och 9 dito i höjd, fanns för flera år sedan en massiv, men illa arbetad guldring, samt stycken af ett bronzkäril. I närheten bilda 11 uppresta stora stenar en rund krets af 9 stegs genomskärning.

Söder i Tanums socken på *Utängens* mark bilda tre uppresta hällar, af 4 1/2—5 alnars höjd, en triangel, hvars bas är 31 alnar och sidor 18 dito långa, således icke liksidig, såsom den af en fornforskare blifvit beskrifven. Två runda kretsar, den ene med 8 randstenar och centralsten, den andre med 6 dito, samt omkring 20 ättehögar, deraf tre små aflånga äro uppkastade parallelt med hvarandra, ligga här omkring; och på andra sidan om den förbiflytande bäcken träffas en ännu större samling af samma slags ålderdomslemningar. Ännu flera dylika träffas längre mot norr, särdeles på *Ljungbytorps* mark. Uti en af dessa skall en konung ligga begravnen, med svärdet vid hufvudet och svärdsbaljan vid fötterna; det säges, att den honom rörer, skall icke väl gå. Det vid Skees beskrifning omnämnda tvåtalet af uppresta stenar finner man här ofta, såsom ibland Lösshögarne, vid Håkeby, Utängen, Ljungbytorp och på hemmanet *Backens* utmark, samt vid *Lilla Gerum*. På sistnämnda gårds gärde ligga 16 små grafkullar och dervid en betydlig hällristning, *Runehällan* benämnd. Uti *Bro's* utmark, till venster om vägen till Fjell-

¹⁾ Tannams kämpastenar äro aftecknade i ofvan citerade arbete, der ock några af nedannämnda finnas.

backa, höja sig 2 utmärkt vackra ätthögar af 90 stegs omkrets, omgifna af flera mindre, som hafva fotkedjor, och af 8 bautastenar. Ätthögar förekomma dessutom på hemmanen *Nästebys, Arndals, Gissleröds, Häns, Warlös', Oppens, Bergs, Tegnebys, Rylands, Sätorps* och *Stora Gerums* marker och flerstädes. Uti högarne på sistnämnda ställe trodde man sig förr höra en nattlig musik, som ännu skall låta sig höras, om man lofvar spelmännen del i uppståndelsen. Samma saga berättar om en fornlemning på *Stora Hjelm's* mark. Utom på ofvanbeskrifna ställen finnas uppresta stenvårdar på gårdarne *Brücke, Val, Slänge, Stora Andrås,* der ock några mindre grafhögar ligga, på *Hudts* moar, *Nästegård, Billtorp* och på *Lycke* ägor. De som stå på sistnämnde ställe, påstås utvisa en småkonungs hvilostad. Vid Hudt skall hafva varit säte för en dylik höfding, hvilken af folksagan nämnes såsom deltagare uti försvaret emot skottarne. Äfven skall der hafva bott en sköldmö, hvilken friareäfventyr med konung Rane på Svarteborg och tragiska ändalykt framdeles skola blifva omnämnda. Den giftlystna tärnans ben sägas hvila under *Drottningstensstenen,* en ansenlig bautahäll af 5 1/2 alnars längd och 1 alns bredd, hvilken ligger kullfallen utmed landsvägen vid Hudts gård.

Utom det redan omnämnda dyrhuset vid Prestmyren, hvilket tyckes bilda öfvergången emellan dyrhus och grafkistor, finner man ett dylikt uti *Slottsdaalen* invid Prestegården. Den kolossala takhällen har nedskridit af väggstenarne, af hvilka flere äro bortförda. Ännu mera förstördt är dyrhuset, som ligger på *Sems* mark vid vägen till Grebbestad, uti hvars sönderslagna takhäll man varseblifver flera små runda urgröpningar. I dess grannskap ligga några små jordkullar och en skeppsristning. Lemning efter dyrhus har ock funnits vid *Linnebacka.*

Men hvad som gör Tanum utmärkt i arkäologiskt afseende är isynnerhet den mängd af *hällristningar,* som här förekommer. I det redan ofta nämnda specialverket «Skandinaviens Hällristningar» äro ej mindre än sextio i denna socken befintliga hällristningar afteknade och beskrifne. Flertalet af dessa äro onekligen de vackraste och märkvärdigaste af alla kända dylika fornlemningar och ligga, med få undantag, inom en jordrymd af vid pass en fjerdedels mils längd och lika stor bredd. Nya hafva sedan 1848, då specialverket utkom, blifvit uppdagade. Det blefve

alltså för vidlyftigt att här beskrifva alla, hvadan vi inskränka oss till de viktigaste, hänvisande för öfrigt till verket «Skandinaviens Hällristningar».

De talrikaste samlingarne träffas på de bergåsar, som i vester begränsa Tanums slätt. Ett litet stycke norr om *Tegneby* bondgård ligger, till höger om vägen, som leder till Tanums kyrka, en liten bergshöjd, *Hofträdet* eller *Aspeberget* kallad, hvilken, med temligen branta sidor åt öster, stupar mot Tanumslätten, från hvilken den skiljes af en förbifytande bäck. På norra och östra sluttningen af denna bergshöjd träffas ett betydligt antal ristningar; vi börja med en på den förstnämnda gauska branta sluttningen befintlig, som är af särdeles högt intresse, emedan man här finner afbildade åkerbruk, envigen, märkeliga former af vapen, såsom bågen, yxan m. fl. Öfverst ser man en landstigning af vikingar, som öfverfalla och dräpa inbyggare, städe i utöfning af fredliga yrken, och bortföra deras egendom. Man finner nemligen här en bågskytt, som på något afstånd sigtar på en man, som styrer en med tvenne oxar eller hästar förspänd plog. Vidare ser man nötkreatur drivas ned till bemannade skepp, bland hvilka det största, genom sin stamprydning och sin talrika besättning, röjer att det är en s. k. drake. I venstra hörnet synes en svärdbeväpnad man, som kastat skölden framför sig, tillbakadrifva en annan, som är något mindre, men mer groflemmad, hvilken försvarar sig med något tillhygge. Den bortkastade skölden är tecknad med ett kors, hvilket tecken, icke att förblanda med korstecknet i en yngre, kristen tid, omväxlande med en eller flera koncentriska ringar (solens bild?), förekommer på sköldar, burna af flera hällristningarnes hjeltar. Sådana korstecknade rundlar ses ock på Kiviks-monumentet, i grottan vid Dowth, ja till och med bland Egyptens hieroglyfer. Midt på taflan ses 16 mindre båtar, rangerade på linie, men, som det tyckes, obemannade. Till venster höjer sig, öfver ett bemannadt fartyg, en oskaplig människobild, utan tvifvel en härförare, som med sitt skepp eröfrat så många andra fartyg, som antalet af de obemannade båtarne angifver. Den mellersta gruppen nederst visar, omgifna af skepp, fyra yxbeväpnade män i strid med hvarandra. Två af dem föra svärd vid sidan, och det näbblika utsprånget på deras ansigten tillkännagifver att de bära hjelm. Den ene bär en med det förutnämnda korstecknet sirad sköld, under det att hans åt höger

stående motståndare kastat sin under fötterna, en bravur, som af våra förfäder högt skattades. På afstånd afvakta stridens foglar det blifvande manfallet, för att sluka de slagnas kött. En prydlig grannlåt synes öfver en af kämparnes hufvud, troligen någon klenod («dyrgrip»), som striden gällde eller som åtminstone genom densamma vauns. Att sluta af yxorna, äro de stridande nordboar och vikingar, hvilka öfvergifvit skeppen för att afgöra sina tvister till lands. Taflan finnes aftagen bland Skand. Hällristn. tab. 6 & 7, fig. 17.

Högre upp i berget ser man en man med ett svärd i hvaradera handen, drifvande framför sig tvenne fångar (fig. 19).

Sex andra hällristningar ses i östra sluttningen af samma berg. På en af dem (tab. 8, fig. 22) ses, jemte flera fartyg och en djurfigur, en man, ridande på en häst, den han styr med betsel. En annan figur, med uppåt sträckta händer, bites i buken af en orm. På en annan bergtafla (tab. 9, fig. 25) ser man en hop fartyg, och bland dessa en man, träffad af en kastyx utan skaft. Nederst stå i rad 10 armlösa mansfigurer, troligen bakbundna fångar. På en tredje hällristning (tab. 10, fig. 27) ser man en kämpe, bärande på sin sköld de välbekanta koncentriska ringarne, väpnad med svärd, och i posityr att kasta spjutet. Nära honom ses en upp- och nedvänd mansfigur öfver kölen af ett likaledes upp- och nedvänt fartyg, troligen en af den förre besegrad fiende. För öfrigt ser man, som vanligt, åtskilliga skepp.

Utom diverse mindre ristningar vid gården *Tegneby*, träffas invid gärdsgården, vid östra sidan af den bergshöjd, på hvilken samma gård är belägen, en jemt sluttande häll, och på denna inristad en vacker bergtafla (tab. 8, fig. 31). Den föreställer en större jagt, men efter djur, hvilka icke tyckas vara nordiska, ehuru jagten tillgår på fornnordiskt vis, nemligen till häst och med spjut; alltså en jagt af nordmän i främmande länder. — Ett godt stycke söder om *Tegneby*, i en denna by tillhörig utmarkslott, kallad *Tegneby-rabet*, träffas åter flera ristningar. På en af dessa (tab. 11 & 12, fig. 32) ses en rad mansfigurer utan armar (fångar?) samt en ox och en ko, dertill åtskilliga skeppsfigurer och hålor. En liten farkost tyckes föra mast.

Vid *Hvitlyckes* soldattorp träffas, i en starkt sluttande berg-häll, en af de märkvärdigaste och största bergtaflorna (Skand. Hällr. tab. 13, fig. 36). Öfverst ser man en man och en qvinna,

den sednare igenkännelig på sin hårfläta eller hufvudbonad, stadda i ett förtroligt förhållande, under det att en tredje person, med ena handen gripande efter svärdet, hotar dem med lyftad yxa. Man ser således här ett kärleksäfventyr eller ett bröllop, som tagit ett blodigt slut. En mängd andra detaljer, förmodligen ägande sammanhang med förenämnde afbildning, förbigås här. I taflans högra kant afbildas en huggstrid med yxor emellan tre kämpar, beväpnade dessutom med svärd och sköld. Tvenne af dem hafva sina sköldar märkte med de koncentriska ringarne, och den tredje med det i föregående nämnda korstecknet. Emellan de stridande löper en rad af omkring 50 hålör, betecknande möjligen antalet af de kämpar, som stupat i slaget, innan detta afgjordes genom de öfverblifna höfdingarnes kamp. De närliggande skeppen antyda, att det talrikare partiet äro vikingar, som landstigit. Nederst ser man den största bland alla hållristningarnes skeppsfigurer, 6 alnar lång och nära 2 alnar hög öfver midten.

En annan bergtafla, likaledes en af de största som finnes (tab. 14 & 15, fig. 37), dock illa huggen och till stor del förvittrad, är anbragt uti en sakta sluttande klippa på gården *Lisslebergs* utmark. Handlingens hjelte reser sig i kroppsstorlek till höger på taflan, och tyckes med lyftadt spjut vilja beherrska de öden, af hvilka han haft erfarenhet, och dem han sjelf eller hans ättlingar förevigat i hällen. Sju och en half fot håller han i längd och är den största af alla hållristningarnes figurer, påminnande, genom sitt förhållande till omgifvande föremål, om den segrande Sesostris på Egyptens minnesmärken. På hufvudet bär han en hjälmhatt. Han omgifves af åtskilliga mindre farkoster, bland hvilka man ser ett djur, förmodligen hans häst. Åt venter ser man en mycket mindre mansfigur, med ett par oformliga händer, svängande ett vapen öfver ett fartyg, på hvars däck tvenne djur stå vände emot hvarandra, hvilket förmodligen har någon symbolisk betydelse. Nästan alla fartygen sakna bemanning, hvadan man kan antaga, att de visa antalet af dem, som blifvit besegrade af den eller de, hvilkas historia hållristningen framställer. Nederlagets symbol, roffogeln, synes sittande på en, numera utplånad, skeppsform.

När man, på vägen ifrån Tanums kyrka till Anrås gästgifvaregård, lemnat Tegneby bakom sig, ser man, till höger om

vägen, en ljungbevuxen bergås, vid hvilkens fot rika åkerfält utbreda sig. I sluttningen af denna ås, kallad *Bro utmark*, ligger en grupp ättehögar, bland hvilka ett par hafva 90 stegs omkrets; der stå ock 8 uppresta stenvårdar. I närheten häraf träffar man de högst märkvärdiga hällristningar vi nu skola beskrifva. Om desamma hafva gemenskap med förenämnde högar och stensättningar, är omöjligt att afgöra. Den intressanta bergtafla, som finnes afbildad bland Skand. Hällr., tab. 14 & 15, fig. 42, föreställer en strid mellan landstigna vikingar, hvarunder vankats stora hugg. De fyra stridande kämparne hafva på kroppen oregelbundna fördjupningar, hvarmed man påtagligen velat angifva deras under kampen erhållna sår. Det öfra paret strider med yxor; man ser tydligen den till venster stående göra ett utfall, hvilket den andra tyckes parera. Det nedra paret, svärdbeväpnadt såsom det förra, kämpar med spjut, och den till höger ståendes bakåtlutande ställning antyder förmodligen den besegrade. Den nederst stående, yxbeväpnade, figuren tyckes göra gemensam sak med grannen till höger, men drabbas af någon ofärd, att sluta af den öfver hans hufvud befintliga hålan (hålur anses beteckna olyckor).

En annan hällristning af högt intresse är den, som afbildas i Skand. Hällr., tab. 16 & 17, fig. 43. Man ser här en stark fiendtlig flotta, kommande från venster, nalkas landet. En del af densamma har redan landat; manskapet är uppgånget på land och inbegripet i strid med inbyggarne, hvilka tappert och, såsom det tydligen synes, med framgång emottaga främlingarne. Stupade betäcka slagfältet och stridens foglar äro tillstädes att slita deras kött. Under slagtningens hetta drifvas hjordarne från stranden, för att förekomma deras borttröfvande. Ofvan om de stridandes grupp ser man en man, kastande ett spjut emot en stor orm; möjligen erinrar denne sednare figur om någon person med namnet Orm, eller ock om någon motståndares egenskaper af falskhet och förställning. Äldre personer bland allmogen berätta, att denna hällristning skall vara ett minne af det skottarnes infall och nederlag, hvarom förut, sidan 64 är berättadt: man gör dock bäst uti att ej fästa för mycken tillit härtill; ty visserligen är det möjligt att hällristningen afser samma tilldragelse, det är till och med antagligt, men i alla fall obevisligt.

Bland mindre ristningar ses nära intill den nyss beskrifna en, som erbjuder den märkeliga föreställningen af 14 punkter,

ställdes i en oval krets, erinrande om de i denna trakt icke sällan förekommande stensättningar, hvilka vid undersökningar visat sig vara grafmonumenter från järnperioden, ehuru de af äldre forskare ansetts som tingsplatser. Den finnes afbildad bland Skand. Hällr., tab. 16 & 17, fig. 44.

I ett utmarksstycke, tillhörigt Tegneby och kalladt *Muslinet*, träffas några från jord blottade hällar, med horisontalt läge, å hvilka man upptäcker flera, nästan helt och hållet utplånade, hällristningar. En bland dessa föreställer en större drabbning emellan ryttare, hvilkas arriergarde bildas af fotfolk. De anfallande framstörta i flankmarsch, för att desto lättare spränga den linie, de anfallne bildat. De stridande äro beväpnade med kastspjut och, anmärkningsvärdt nog, *fyrkantiga* sköldar; då dessa eljest öfverallt i hällristningarne förekomma af rund form. Måne här åsyftas någon viss nation? — Bakom en af fotfolket smyger sig en orm, troligen en symbolisk bild af list och förlagenhet. Flera, fordom hithörande, figurer äro bortvittrade. Ristningen återfinnes bland Skand. Hällr., tab. 16 & 17, fig. 46.

Vester om gårdarne *Kyrkoryk* framstryker en anseelig bergshöjd, stupande mot Tanumsslätten. Vid foten af nämnde höjd, i en utmark, träffas fem stycken bergtaflor. En af dessa (Skand. Hällr., tab. 18 & 19 fig. 48) visar oss en fullrustad kämpe, med fjäderprydd hjälm på hufvudet, svärd vid sidan och i hvardera handen förande en kasthammare af samma form som våra vanliga s. k. stenyxor. Med den, han håller i högra handen, måttar han ett kast åt tvenne, framför honom liggande skepp, af hvilka det ena är bemannadt och försedt med mast, men det andra saknar de vanliga uppståndarne, som beteckna besättningen, sålunda röjande hvad verkan den väpnades kastning haft ombord på det samma. Denna hällristning torde alltså kunna anföras som intyg derå, att de i våra fornsamlingar förvarade, så talrika stenyxorna varit ämnade att användas som kastvapen. Holmberg berättar, att han en tid öfvat sig uti deras kastande, och deruti inom kort vunnit den färdighet, att han på 10 å 15 stegs afstånd ej blott träffade, utan äfven sönderslog fristående alnslånga ändar af två tums plankor; och fann genom dessa försök, att det just är skaftet, som gör den öfvade handen skicklig, att, med beräkning af kasthålets längd, gifva vapnet sin rätta riktning och skarpa fart. Och att detta skaft måtte hafva varit helt kort,

visar den ringa diametern af skafthålet, då ett skaft af den längd att stenyxan skulle kunna begagnas till huggvapen, men ej tjockare än skafthålet antyder, nödvändigt måste bli svigtaude och bräckligt.

På en annan af dessa hällar (tab. 18 & 19, fig. 50) se vi ett par bredbladiga knifvar eller dolkar, hvilkas form erinrar om en del svärd afbildade på Egyptens stenmonument.

Åter en annan bergtafla visar, som vanligt, fartyg, samt dessutom en jagt och ett träd, hvilket senare torde betyda, att händelsen tilldragit sig i en skogstrakt. Vidare ser man liket af en stupad, som sönderslites af en hund, och två människofigurer, som tydligen synas förhafva en dans; man tror sig till och med finna, att dessa dansa den s. k. håttepolskan, och just befinna sig i den bekanta, vackra posityren, då den dansande flera gånger vrider eller svänger sig under sin och sin moitiés upplyftade och förenade armar. Anledningen till dansen, här utan tvifvel representerande en högtidlighet, angifves af den ene dansarens, på de stridande skeppen visande, hand, och af de öfriga omgifningarne, hunden (eller vargen), som söndersliter människokroppen, och foglen, båda manfallets symboler. Det är således en segerfest, man här velat framställa. En af denna bergtaflas märkligaste detaljer är onekligen de två prydliga fartyg, som här synas skridande mot hvarandra. Det till venster är den vackraste och fullständigaste skeppsform, dessa uråldriga figurteckningar hafva att framvisa. I bakstammen reser sig anföraren, med modet, styrkan och värdigheten symboliserade i sina väldiga former, samt hornprydd hjälm på hufvudet — man tyckes stundom hafva till hjälm begagnat öfra delen af boskapskranier, med derå qvarsittande horn. Med den väpnade handen tecknar han åt sina kämpar befallning till angrepp. Dessa, sju till antalet, utom en, hvilken utrymmet icke tillåtit att fullständigt afbildas, äga en framåtskridande ställning; fyra hafva korta, men bredbladiga spjut, liknande de egyptiska; en har båge och den främste ett krökt svärd eller annat vapen. Härtill kommer ännu en obeväpnad person. Det andra fartyget, sannolikt kommande i fiendtlig afsigt mot det förra, har visserligen samma form som detta, men manskapet, med undantag af en enda figur, har blifvit framställt genom på midten böjda uppståndare, som bilda liksom en öfvergång mellan fullständiga människofigurer och skeppsformernes eljest vanliga raka

uppståndare. De sätta alltså utom allt tvifvel, att de sednare för bekvämlighets skull äro använda i stället för de förra. (Afbildad i Skand. Hällr., tab. 18 & 19, fig. 51.)

Sex mindre betydande bergristningar igenfinnas på de bergåsar, under hvilka vägen löper mellan Hede gästgifvaregård och *Ulfvesked*. De af dem, som äro belägna på sistnämnde ställes mark, tros af allmogen vara ett minne efter en konung, som stridt och stupat vid den i närheten belägna *Kongsmyren*, och namngifvit så väl denna som den bredvid liggande *Kongskällan*. Dessa ristningar visa till en del endast hålör. (Se Sk. Hällr., tab. 18 & 19, fig. 56, 57.)

Sju andra hållristningar ligga i norra slutningen af den bergås, som framstryker emellan Kyrkoryk och *Såtorp*, alla på sistnämnde gårds ägor, i sydvest från densamma. En utaf dem (Sk. Hällr., tab. 20, fig. 58) föreställer åtskilliga skepp, bland hvilka tvenne större tyckas insnärjde i en oförklarlig, nätformig figur. — På en annan (tab. 20, fig. 59) ser man 6 menniskofigurer i rad, bland hvilka den främste, sjelf obeväpnad, håller den dernäst i ordningen, som är försedd med svärd, i håret. Den sista i raden tyckes, att sluta af hårflätan, vara en qviinna. — En tredje (tab. 20, fig. 62) framställer ett stort drakskepp, med högtlyftade stammar, framstammen med ett djurs hufvud och bakstammen med dess stjert. På detsamma står en ensam kämpe, och försvarar sig med lyftadt spjut mot tvenne andra fartyg, som antrat det förra. — En fjerde, den andra i ordningen från *Såtorp*, är af högre intresse. På ett pryddigt drakskepp stå de båda hjämbetäckte och svärdbeväpnade stamboarne färdige att med sina stridshammare döda en tredje öfver fartyget placerad figur, hvars undergång tillkännagifves af hans stupande ställning. En af de förra bär svärd i en gördel. Hålorne öfver skeppets uppståndare utmärka utau tvifvel antalet af babordskämpar eller roddare, då hela besättningens antal, stamboarne inberäknade, utgör 30. Detsamma gäller om de båda andra fartygen. På ett af dessa slungar stamboen en öfvervunnen fiende på spetsen af sitt spjut öfver bord, en bragd, erinrande om en liknande, som omtalas i *Eigla*, såsom utöfvad af den gamle Quäldulf från *Fjordafylke*, mot sin sons baneman, *Hisingsbon Halfvard Hårdfare*. Till venster aflägsnar sig en obeväpnad mansfigur från en korsprydd sköld, sannolikt en flykting, som kastat vapnen ifrån sig, eller af-

stått från segern. Vidare förekommer här en, som med en stenhammare anfaller en obeväpnad, hvars fruktan är uttryckt genom bildens bakåtlutande ställning och upplyftade armar (Skand. Hällr., tab. 21, fig. 64).

På en sakta sluttande häll i *Kolstads* utmark, straxt till venster om vägen, som går från Tanum till Bullaren, träffar man en bergtafla, märkvärdig derföre att den tyckes handla om tre stallbröder, hvilka tillsammans haft åtskilliga äfventyr. En utaf dem sigtar med båge på en gördelomgjordad figur, under det att de båda andra, den ene särdeles korpulent, äro inbegripne i förtroligt umgänge med qvinnfolk. Bemannade fartyg på ristningen äro ock tre, och de af dessa afröjde fartygen äro lika många. Slutligen tros det att tre ovala, inuti med punkt märkte, figurerna, stående i en krets vid taflans nedra kant, skola beteckna tre ättekullar, med derå resta bautastenar, de trenne stallbrödernas sista hviloplats (Skand. Hällr., tab. 22 & 23, fig. 65).

Fyra hällristningar ligga i *Forsumtorps* utmark, vid byvägen, som leder till Varlös: vägen framgår till och med öfver en af dem. Bland de öfrige förekommer en ovanlig figur, nemligen eu fotsula, innesluten uti en rund krets, på hvilken sednare en annan fotsula står. Det hela skall sannolikt beteckna någons fångenskap, och den andra fotsulans plats på omkretsen ett försök att befria sig. De nedanföre synliga, afröjde skeppen torde då tillkännagifva en förlorad sjöstrid såsom orsak till fångenskapen. (Sk. Hällr., tab. 22 & 23, fig. 67.)

En tredje af dessa, nu ifrågavarande, ristningar (Sk. Hällr., tab. 22 & 23, fig. 68) är af större omfång, visande flera större och mindre fartyg, människofigurer, djur, fotsulor och öfrige, på hällristningar vanliga föremål; men är, i anseende till det obegripliga innehållet, af jämförelsevis ringa intresse. Deremot är en fjerde, i den förras nära grannskap befintlig (tab. 24, fig. 69), en af de vackraste, ej blott i anseende till figurernes mängd och sammanställning, utan äfven derföre, att mau här, liksom på en af de förut beskrifna taflorna, tycker sig märka att här åsyftas tre stallbröders gemensamma äfventyr. Aldra öfverst visar sig ett skepp, samt ett större antal i vissa rader ordnade punkter, hvilka antagligen beteckna en härfylking eller slagordning af lika många män, som här ursprungligen funnits hålör. Den till venster om hålorna synliga, lilla mansfiguren, utmärker sannolikt anföraren.

Straxt inunder förekommer en flotta af sju större och två mindre skepp, alla bemannade. Ett af dem är tältadt. Till venster om denna flotta upptäckas ett par fotsulor, med den antagna betydelsen af en vandring till lands, eller en landstigning, med hänsigt till deras grannskap med ett fartyg. Vidare en ring med bladlika prydnader, och derunder, som det tyckes, ett hjortkranium, troligen betecknande en lyckad jagt, hvilken, i fall den ofvan sittande, ringlika siraten kan anses beteckna solen, ägt rum under högsommaren eller under stark solhetta. Under kraniet, något åt venster, ses ett par människofigurer, hvilka tyckas helsa hvarandra. Den till venster är tydligen en med hjälm och svärd väpnad man: den till höger deremot tyckes, att dömma efter främre konturen, vara en qvinna, ehuru äfven hon tyckes vara väpnad med svärd, så framt det nemligen icke snarare är en slända, hon bär vid sidan. Hon förenas med en annau mansbild förmedelst en hornlik figur, slutande sig till spetsen af hennes svärd; sannolikt utmärkande att de två äro gifta. Men att äktenskapet ej är lyckligt, visar hålan invid det hornlika föreningsbandet. Emellan henne och den först nämnde mansfiguren till venster, synes en ring; måhända det pris, för hvilket förföraren köper hennes gunst, under hennes rätte mans frånvaro i härnad. Ringar brukades i forntiden såsom penningar. Den sålunda bebragte äkta maken angriper, i förening med två andra stallbröder, en fjerde person af dubbelt så stor kroppslängd som han, hvilken försvarar sig med lyftad yxa. Ett par af de auffallande hafva likadana vapen, under det att den tredje sigtar med en båge åt resens ben. Yxformerne förtjena uppmärksamhet, såsom afvikande ifrån de på hållristningarne vanligen förekommande, och liknande snarare yxorna från bronzåldern. Ofvanföre skytten, hvilken här, liksom annorstädes på hållristningarne, synes fälla sitt offer bakifrån, afbildas en jagt. Jägarne äro trenne. Den ene stöter spjutet i ett djur, den andre blåser i ett jagthorn och den tredje i en lur. I taflans midt återfinnas samma personer på en annan jagt. Den ene tyckes dräpa ett på ryggen liggande, illa tecknadt djur, med en yxa, och den andre stöter sitt spjut i ett större villbråd, på hvilket den tredje afskjuter en pil. Men skytten hugges i detsamma försåtligt i skuldran af en, i framstammen af en båt stående man. Meningen härmed är påtagligen den, att de tre stallbröder, om hvilka taflan handlar,

på en jagt oförmodadt och förrädiskt öfverfallas af sjöledes anlända fiender, hvilka döda eller illa såra en af dem. Åt höger på taflan återfinner man dessa tre hufvudpersoner, men här i sittande ställning och med stafvar i händerna, möjligen inbegripne i någon kroppsöfning. På de bekanta, numera förkomne Galhushornen funnos tvenne bilder, som i ställning på det högsta liknade de ifrågavarande. Personernes antal var äfven der tre, alla sittande. En väpnad och med korsprydd sköld försedd mansfigur synes nederst på taflan, och en annan, med krokigt svärd i handen, slutar åt höger hällristningen.

Den ristning, vi nu gå att beskrifva, är bland allmogen af ålder känd under benämningen «*Runohällen*», emedan man trott sig här finna lemningar efter forntida skrift. Den är belägen på hemmanet *Lilla Gerums* mark, i sluttningen af norra stranden till det vattendrag, som skiljer nämnde hemmans ägor ifrån de Kyrkoryk och andra byalag tillhörige. Man tycker sig här, bland andra vanliga föremål, igenkänna åtskilliga sydländska djur, en sköldpadda, en rinoceros, en elefant och en krokodil. Men för att riktigt inse detta, bör denna ristning jämföras med en annan, befintlig vid Ryxön i Lyse socken, fem mil härifrån, derå samma bilder, ännu skarpare karakteriserade, förekomma, i förening med den alldeles omiskänneliga figuren af en kamel. I nära grannskap med runohällen träffas en samling af 16 mindre grafhögar, hvilka vid undersökning visat sig innehålla brända lik. Uti den ena af dessa hittades för flera år tillbaka en med aska fylld urna af tjockt, smakfullt slipadt *glas*, ofvanpå hvilken låg en groft arbetad guldring, som inlöstes till kongliga samlingarne i Stockholm. Dylika urnor kunna på intet sätt anses som nordiska, utan hafva med säkerhet blifvit hitförda från något besök i söder, om hvilken gemenskap mellan Syd och Nord ifrågavarande hällristningar, den nu ifrågavarande och den i Lyse socken, bära ännu ojäfaktigare vittnesbörd (Skand. Hällr., tab. 25 & 26, fig. 71).

Utmed landsvägen, som går till Bullaren, i den klippan, på hvilken gården *Stänges* hus äro uppförda, ser man en bergtafla, som nu genom trampning till stor del är utsliten. Det märkligaste på den äro några människobilder, förande i ena handen en fyrkantig sköld och i den andra stridsyxor, af hvilka en icke är så olik bronzålderns. Vidare ser man här en mängd hålör, range-

rade på räta linier, mindre skeppsbilder och djur (Skand. Hällr., tab. 25 & 26, fig. 72).

I den del af gården *Ryks* utmark, som kallas *Kasen*, träffas åtskilliga hållristningar, af hvilka en håller omkring 15 alnar i längd och 6 i bredd. Den utmärker sig dock endast för sina många, i dels raka, dels krökta linier ställda hålör, hvilka tros antyda slagordningar (tab. 25 & 26, fig. 73). En annan, straxt till venster om den förra (fig. 74), visar människor, skepp, djur, en orm och en korsad sköld.

Vid gården *Hoghem*, i hållar, som föga höja sig öfver marken, äro tvenne bergtaflor. Den ena (tab. 26 & 27, fig. 76) är föga märkvärdig, om icke för det att man der ser det på flera andra ställen i bergstaflorna befintliga tecknet koncentriske ringar. Den andra (fig. 77) visar öfverst en grupp, erinrande om en dylik vid det icke långt härifrån aflägsse Hvitlyckes soldattorp, nemligen en karl och en qvinna, inbegripne i förtroligt förhållande, hvilka från ena sidan hotas af en man med lyftad stridsyx, och från den andra af en i luften sväfvande, förmodligen af någon osynlig person kastad hammare.

Hällkiströr fattas icke uti denna, på fornlemningar så rika trakt. De största och flesta finnas på öarne och norr i socknen. Uti det s. k. *Galgeröset*, nordost om Tanums kyrka, hittades år 1816, uti en väl hopfogad kista, ett handspjut af bronz och en flintlans, samt ett par bronzknappar. Allmogen vet att omtala liknande fynd, tid efter annan gjorda uti grifter af samma konstruktion ¹⁾.

På hemmanet *Kalleby Vestergårds* ägor ligger en större sten med uråldrig runskrift, som, gående från höger till venster, har detta utseende

¹⁾ Ibland andra fynd, som man gjort i Tanum, må nämnas en mindre guld-ring, funnen uti en askurna i prestgårdens trädgård, en myckenhet steuredskap, särdeles halfmånformiga flintknivar, hvilka alltid träffas många tillsammans och omsorgsfullt hoplagda. På *Raftötången*, uti en oval stensättning eller ett slags mindre skeppsform, som var $5\frac{1}{2}$ alnar lång och hälften så bred, uppgräddes 1842 ett konstrikt arbetadt svärd af jern, liggande på en askfylld lerurna. Den afbrutna, breda klingan är tveggad och fästet bronzeradt och prydt med punktlika fördjupningar, emellan hvilka man varseblifver mindre silfverinläggningar. Fyndet upplyser de ovala stenkretsarnes bestämelse.

djupt och tydligt inhugget. Om betydelsen af denna skrift är det ännu för tidigt att yttra sig, alldenstund densamma visserligen af vår berömde runläsare G. Stephens blifvit uttydd och hans tolkning af Göteborgs kongl. vetenskaps- och vitterhets-samhälle prisbelönt, men ännu icke offentliggjord, hvilket kommer att ske uti nämnde professor Stephens', under arbete varande och af den forskningsälskande publiken med längtan emotsedda verk om våra uräldsta runor. — En annan fornforskare, professor Finn Magnusson, läste ifrågavarande runskrift: «Thro velt on höitinom vö»: stenkista vältad på en hednisk helgedom; hvilken tolkning dock lemnas derhän.

I närheten af detta fornminne, på gården *Kallebys* gårdsplan, ser man en hållristning, som dock blott framställer ett bemannadt skepp och tvenne rader hålur ledande fram till det samma. Längre bort, vid ladugårdslängan, ser man en i hällen djupt inhuggen nyckel, hvars skaft har formen af ett P.

Altarstenen kallas ett större klippblock, liggande vid stranden på Tanumsnäset, utanför en bergshåla, som allmogen benämner *Munkekyrkan*. Hafsviken här utanför kallas *Altarfjorden*, och traditionen omtalar, att de första kristna i Tanum skola, af fruktau för hedningarne, härstädes i löndom förrättat sin gudstjenst. Såsom ett ålderdomsminne torde man ock böra anse *Trinneborgsslottet*, en på en höjd vid *Ulmekürr* lagd labyrinth af omkr. 1,000 mindre stenar, föga högre än jordytan. En dylik, men mindre, skall ock finnas vid *Rörvik*, och ännu en vid *Forsum*. Uppåt landet och isynnerhet uti Södermanland lära dylika stensättningar icke vara sällsynta, och ej heller ansedda såsom egentliga fornlemningar, utan såsom anlagda till ungdomens förlustelse; men äfven om så är, måste deras ålder vara ganska ansenlig. Dock bör icke den sägen föraktas, att anklagade, mot hvilka man ej ägde full bevisning, blefvo i forntiden frikände, om de kunde, utan att förvilliga sig eller trampa på någon sten, reda sig ur dessa irr-

gångar. I alla fall tyckes «Trinneborgsslott» hafva fordrat för mycken möda, för att vara lagdt för ro skull.

Utom de redan anförda folksägner, finnas i Tanum veterligen inga flera af märkligare innehåll. Ett sund i Sannäsfjorden, emellan fasta landet och Killingholmen, kallas *Riddarsprånget*, och förmåler sagan, att en riddare i fornda dagar sprungit deröfver. Ej långt härifrån ligger *Brudholmen*, som skall hafva fått sitt namn af ett enlevement. En flicka på Kalfö skall nemligen i början på 1600-talet blifvit förvägrad att äkta en yngling, som hon höll mycket kär, och i stället tvingad att gifta sig med en annan, den hon afskydde; men på sjelfva bröllopsqvällen blef hon i tysthet bortförd hit af sin älskare, och som båten, hvilken de flyktande begagnat, genast försänktes, och således ingen farkost syntes vid holmen, blefvo de icke här eftersökte, utan fingo tillfälle att, efter ett par dagars vistande på skäret, undkomma till Norge.

Skolväsen: Barn inom skolåldern 1863 voro 631. Skol-distriktet är indeladt i 3:ne skolområden med hvar sin examine-rade lärare. De stugrum, som för skolan upplåtas, äro oftast af sämsta beskaffenhet och vådliga för såväl barnens som lära-rens helsa. De rymma ej heller på långt när alla skolbarnen i en rote under den korta tid skolan i densamma pågår. Isyn-nerhet behöfves en fast skola i det stadlika Grebbestad.

Fattigvården är reglerad efter hr kapt. *C. E. Wiens* på Apelsäter, ursprungligen för Lurs socken uppsatta, reglemente, hvarom se vid sistnämnde socken. Samtliga fattigförsörjnings-utgifterne för 1863 uppgingo till 8,740 rdr. Bettlande lärer hafva helt och hållet upphört.

Lurs socken

innefattar pastoratets nordligaste och skogbevuxna del. Trakten är alldeles öfversållad med kullar och klippor, hvilka stiga öfver hvarandra, allt efter som de draga sig ifrån stranden, och någon slätt eller dal af betydighet förekommer icke här. Jordrymden anses vara 17,936 tunnland. Hemmantalet är förmedladt 40 5/8, oförmedladt 46 3/8. Af hemmanen är endast 1 mantal frälse och 2 1/2 krono. Folknummern år 1840 var 1,372, den hade då sedan 1805 ökat sig med 439. Nu uppgår den till 1,932.

Jordmånen är densamma, som i Tanum, men i allmänhet, om man undantager de närmast stranden liggande hemmanen, af svagare produktionsanlag. Det inre af socknen äger mycken sandjord. Gårdarne äro ock mindre uppodlade, så att medelutsädet pr hemman icke öfverstiger 25 tunnor, mest hafre, och öfver hufvud taget lemnar jordbruket icke större afkastning, än hvad som åtgår att fylla socknens eget behof. Betesmarkerna äro deremot bättre än i moderförsamlingen. Hvarje hemman äger skog till husbehof, och många af dem äfven till afsalu. Härifrån afyttras årligen omkring 500 famnar ved, mest gran och tall, men äfven något björk, hvilket trädslag här ymnigt växer. Socknens lastageplats är vid *Hogar*.

Förnämsta gården i socknen är det vackra *Apelsäter*, 1 mantal kronoskatte. Den är väl bebyggd och prydd med en stor och vacker trädgård, som på 5 tunnlands jordrymd innehåller omkring 500 fruktträd och andra utmärkt vackra anläggningar ¹⁾. Årliga utsädet är omkring 50 tunnor vår- och höstsäd, och höskörden cirka 140 lass. Till egendomen höra 3 qvarnar uti den förbiflytande ån. Gården nämnes uti Hakon Hakonssons saga och kallas der *Apaldrssetr*. Det var här, som *Skule Jarl* år 1221, under en nattlig öfverrumpling, drap 90 Ribbangar jemte deras anförare, *Gunnar Aserson*, men sjelf miste sin banerförare, *Amund Åkast* (den häftige), som blef skjuten genom strupen med ett spjut.

Socknens enda frälsehemman är *Tveten*, 1 mantal, tillhörigt gymnasiigodset. Enkesätet *Hogen*, 1 mantal, af medelmåttig godhet, är äfven beläget i Lur.

Lurs kyrka, belägen på en mo omkring 1 mil från moderkyrkan, är nybyggd. Uti tornet hänger en klocka, med omskrift: *Frucht des Herren ist der Weisheit Anfang und Ende. 1576 von G. W. L.* En dopfont af tålgsten, som står inuti kyrkan, tyckes äga en hög ålder.

Lurs socken är icke rik på *fornlemningar*, hvaraf kan slutas, att den i äldre tider varit föga bebodd. På gränsen emellan Lurs och Nafverstads socknar ligger, på ett näs emellan de båda Borsjöarne (egentl. *Borgsjöarne*) i djupaste skogen, en be-

¹⁾ Apelsäter har ägts af släkten Brunius. Denna gård, Mjölkeröd och Skee prestgård bära vackra vittnesbörd om nämnde slägts håg och smak för trädgårdsanläggningar.

fästning på ett högt, nästan otillgängligt berg. Den består visserligen icke af annat än några kallmurar emellan bergsskrefvorna, men är såtillvida märkvärdig, som den kallas *Raneslott*, och berättas hafva varit bostad för en forntida småkonung med namnet *Rane*. Namnet och traditionen framkalla den gissning, att *Erik Emundssons* jarl öfver Bohuslän, *Rane den Götiske*, här kan hafva ägt sitt säte; men då alldeles inga andra grunder gifvas för antagandet, att det just är denna Rane, som folksagan menar, kan detsamma hyllas eller bestridas af hvilken som helst. Skulle emellertid alla ställen i Bohuslän, uti hvilkas namn Rane ingår, och som äro flera hundrade, varit Rane den Götiskes boställen, så har denne åtminstone icke haft skäl att klaga öfver en för liten indelning. Gården, på hvilkens skog Ranesslott ligger, heter *Ranebo*. En dylik befästning finnes på *Korpeberget* vid *Skälleröd*. På detta branta berg, hvilket på alla sidor omgifves af djupa dalgångar, ser man åt öster och söder, der det är mera tillgängligt, lemningar efter uppförda murar.

Vid Apelsäter ligger en rund ättekulle, jemte spår efter 3 dylika, men förstörda, samt en rund krets, bildad af 9 stenar, af hvilka likväl tvenne äro bortförda. Bredvid synes en liggande häll, som påtagligen varit upprättstående. Dessa minnesmärken sägas vara de på Apelsäter stupade Ribbungarnes grafställe; och det kan icke vara omöjligt, att de fallne orostiftarne blifvit jordade uti eller omkring dessa hednagrifter. Ättekullar, tillika med mindre bautastenar, träffas dessutom vid *Hästum*, likaså i närheten af Lurs kyrka, och vid *Östby* gård och *Östbyåsen*. De på sednare stället äro till en del omsatte med randstenar. På *Hogars* ägor går byvägen igenom en rubbad domkrets af 9 klumpformiga stenar och 12 stegs tvärmått, vid hvilken synas lemningar efter flera förstörda högar. Vid sjelfva gården ligga 4 högar, äfvenledes rubbade. Utmed landsvägen, vid Skälleröds gästgifvaregård, höjer sig en 4 alnars hög sten; på 12 stegs afstånd ifrån denna har stått en annan af 6 alnars längd, hvilken nu kullstörtat. Ett par ättekullar hafva legat härintill, och man ser ännu en sådan på andra sidan vägen, hållande i omkrets 40 steg och i höjd 5 fot. Här, som annorstädes, finnas många hällkiströr; uti ett af dem, som ligger på *Resö*, säges en konung *Krake* ligga begrafven.

Ibland socknens *naturmärkvärdigheter* är en bergshåla, *Frileshillern* eller *Amundshålan* ¹⁾, på *Amunderöds* ägor. Den bildar ett rum af omkring 15 alnars längd, 10 dito bredd och 5 dito höjd, och finnes aftecknad uti Thams Göt. Monum. Dess bildning är dock icke besynnerligare än att flera dylika träffas i länet; men om hålan går en tradition, att den uti forna dagar varit ett tillhåll för 7 rövare, hvilka för sin uppässning tagit till sig en vallpiga, den de beröfvat synen. Genom en ox, den rövvarne stulit ifrån gården Gissleröd, och som råmade i hålan, skola de ändtligen blifvit upptäckta och påföljande dag, som var julaftonen, tillfångatagna och nedgjorda af allmogen, samt sedan nedgräfna uti en närliggande mosse, som deraf fått namnet *Mannamyren*.

Skolväsen: Barn inom skolåren 1863 voro 164. Skoldistriktet är indeladt i 5 läsrotar, och i hvar och en af dessa hålles skola 2 månader af året, hvartill förhyras på år de bästa lokalerna i hvarje rote. Småskola finnes ej.

Fattigvården är på ett särdeles förtjenstfullt sätt ordnad på förslag af hr kapt. *C. E. Wiens* på Apelsäter. Reglementet, hvilket blifvit antaget till efterföljd äfven i Tanum och Qville, är för vidlyftigt att här anföra: dess grunddrag äro, att de fattige, först och främst de af dem, som äro mer och mindre arbetsföra, utackorderas genom auktionsinrop, och de andra, hvilka, för deras bristande arbetsförmågas skull eller andra orsaker, ingen gerna velat åtaga sig, påföras genom lottning dem af hemmansägarne, som icke ropat in någon af de mer arbetsduglige, att, mot af kommunalnämnden bestämd ersättning, underhålla. Detta arrangement har haft till påföljd mera täflan om de arbetsföre, och äfven en långt billigare underhållskostnad för dessa, emedan alla gerna velat slippa den mer vanlottade klassen. I Lurs socken har under detta

¹⁾ Saxo Grammaticus anför i sin 5:te bok en berättelse, som utan tvifvel varit en folksägen ifrån detta län, men som af honom blifvit inpassad i serien af Erik den vises dater. En konungason från Viken, *Asmund*, skall låtit innesluta sig uti en bergshåla med sin döda fosterbroder *Asvid*, son af konungen i Hedemarken. Några af de i landet infallande Svenskarne skola, i hopp att finna skatter, öppnat hålan, och då påträffat den ännu lefvande *Asmund*, som varit illa sårad af sin fosterbroders ande, med hvilken han stridde hvarje natt. Hålan namn har gifvit mig anledning till den förmodan, att denna vanställda berättelse möjligtvis kan hafva ledt sin upprinnelse ifrån någon forntida folksaga, som stått i sammanhang med *Asmundshålan*.

system en tid af 10 år förflutit, utan att den, som under nämnde år haft sig underhåll och vård af någon fattig ålagd, under tiden behöft dermed ånyo betungas. Kommunalnämnden håller dessutom hand öfver, att de, hvilka åtagit sig underhåll af fattigbjon, fullgöra detta åliggande.

Tanums regala pastorat tillhör 1:sta klassen, och är det indräktigaste gäll i länet. Tionden uppgår till 161 tunnor.

Pastorer hafva varit:

«*Sira Jon Thordhersson*, prester a Tunæime oc profaster j Ranrikæ» omtalas i en handling af 1433.

Rasmus Jensen erhöll år 1594 transport till Tanum ifrån Nafverstad, der han varit pastor öfver 20 år. Han var religionsprost öfver Viken, och lefde ännu 1608.

Hans nämnes såsom pastor i Tanum 1624, och efterträddes af sin son

Torbjörn Hansson, ifrån 1630 till sin död 1638.

Christen Studdt, 1639, † 1673.

Lars Bager, bördig från Skåne, pastor här 1675, dog 1685, lemnande hustru, pastorat och prostvärdighet åt

Jesper Pinck, förut pastor i Skåne, † 1709.

Andreas Borgvall, 1710, † 1719, Såsom förut är anfördt, var han anklagad för gemenskap med Löwendahl, men frikändes.

Johan Ödman, förut regementspastor, fick Tanum 1719, † 1749. Han var en arbetsam, patriotisk och oförskräckt man, skref Bahus Läns Beskrifning, nedref danskarnes manifesten ifrån kyrkodörrarne 1719, och förde sanningens språk inför vederbörande, hvilket på hans tid var farligt till och med för en prost. Dock var han något böjd för öfvertro, hvilket lika så mycket tillhörde tiden, som personen.

Dr *Mathias Jacob Ekström*, † 1778. Han prisas såsom en lärd och äfven i andra afseenden utmärkt man.

Dr *Gomer Brunius*, kyrkoherde här 1779, † 1819, var en stor landthushållare, och en af sin församling högst förtjent pastor, ity att han förde dess kultur och ekonomi ett stort steg framåt. Hans förtjenster i detta fall erkändes också både af konung och medborgare.

Mag:r *Vincent Emanuel Ritterberg*, pastor här 1820, † 1842.

Mag:r *Johan Michael Strettenberg*, som år 1843 fick transport hit från Åhrstads pastorat.

Nuvarande kyrkoherden *Thure David Hellberg*, som tillträdde pastoratet 1862.

Komministrar hafva varit:

Hans Ström, 1682; *Petrus Elfstrand*, omnämnes 1711 såsom i godt förstånd med de infallande norrmännen, men är måhända densamme som *Petrus Elfström*, hvilken dog år 1732 såsom komminister i Tanum; *Johan Fagerström*, † 1752, var under sin tjenstetid här frånvarande ett års tid i Ostindien; *Andreas Peter Elfström*, † 1767; *Andreas Theodor Ödman*, prostens son, † 1771; *Sven Ahlenius*, från 1774 till sin död 1797; *Carl Mjöberg*, 1797—1801; *Johan Wallin*, † 1812; *Zacharias Alex. Gyllensten*, pastor i Skredsvik 1836; *Carl Daniel Bagge*, pastor i Gällstad år 1838; *Adolf Fredrik Bratt*, *Beckman* m. fl.

Afståndet ifrån moderkyrkan till Uddevalla är 5 3/4 mil, och till Strömstad 3 5/8. Postadressen: Uddevalla.
